

Fenomenologia¹ — wprowadzenie w lekturę tekstu Edmunda Husserla „Phänomenologie (Der Encyclopaedia Britannica Artikel)”

Tomasz Bekrycht

Phenomenology — introduction to reading text: „Der Encyclopaedia Britannica Artikel” (Phänomenologie)

Abstract: The article presents in the synthetic way the major assumptions of phenomenology as the philosophical movement. The author has delineated two tasks. Firstly, introduction to the major issues of phenomenology and underlining important origins of phenomenology, i.e. Edmund Husserl’s work – *Logical Investigations*. Secondly, introduction to the reading of an important text (unpublished in Polish by now) that describes the basic foundations of this phenomenological movement, which have been developed by its creator.

Keywords: phenomenology, ontology, transcendental philosophy, phenomenological reduction, Edmund Husserl, Martin Heidegger

Fenomenologia od chwili jej powstania była i jest ruchem filozoficznym dalekim od budowania systemów czy jednorodnych szkół i „jak podkreślał to Max Scheler, [jest – T.B.]

¹ W niniejszym artykule korzystam z rezultatów badawczych zaprezentowanych przeze mnie w monografii: Tomasz Bekrycht, *Aprioryczność prawa. Ontologia prawa w fenomenologii Adolfa Reinach’a*, Wolters Kluwer, Warszawa 2009.

pewnego rodzaju wzajemną współpracą pomiędzy filozofami, którzy odnaleźli swoją własną drogę filozofowania. Ruch ten działa na zasadzie wolnego stowarzyszenia, umożliwiającego uczestnikom wspólny dialog filozoficzny”². Fenomenologia jest szczególną metodą uzasadniania wszelkiego bytu i możliwości jego poznania. Roman Ingarden we *Wstępie do fenomenologii Husserla* wskazuje, że właściwie można podać dokładną datę zaistnienia fenomenologii na arenie filozoficznej: „W roku tym [tj. 1900-1901 – T.B.] ukazały się trzy dzieła autorów, którzy się wówczas nawet wzajemnie nie znali i nie wiedzieli, że wkrótce staną się głównymi przedstawicielami nowego kierunku filozoficznego. Są to *Badania Logiczne* Edmunda Husserla (...), *Fenomenologia woli* Aleksandra Pfändera (...) oraz *Metoda transcendentálna a psychologiczna* Maxa Schelera (...)”³. Najbardziej wpływowym dziełem stały się jednak *Badania logiczne*.

Fenomenologia powstała jako sprzeciw wobec wszechwładnie panującej w tamtym okresie *Begriffsphilosophie*, przyrodoznawstwu i empirycznej psychologii. Przeciwwstawienie się istniejącej filozofii pojęć i wyrosłemu na tym gruncie filozoficznemu zamętowi oraz psychologizmowi, który „zauroczony” rozwijającymi się naukami pozytywnymi (i stając się przez to w rezultacie alternatywą dla filozofii), zrodził w myśli filozofów skupionych w owym czasie w Monachium i Getyndze nową ideę filozofii. Wprawdzie w pierwszym tomie *Badania logicznych*, tj. w *Prologomenie do czystej logiki*⁴, Husserl nie posługuje się jeszcze terminem „fenomenologia”, to spotkamy jego wypowiedzi o tym, że należy przeanalizować i rozwiązać kwestie sporne dotyczące naczelných zasad; że przed wdaniem się we wszystkie spory należy najpierw rozjaśnić zasadnicze różnice, aby można był dojść do „królestwa prawdy”⁵. Husserl pisze również, że należy „ustalić, resp. naukowo ujaśnić wszystkie ważniejsze pierwotne pojęcia”; że chodzi o „wgląd w istotę odnośnych pojęć” i „ustalenie

¹ Cyt. za Karol Michalski, „Fenomenologia na drodze myślowej Martina Heideggera”, *Studia z historii filozofii* 1(5), 2014, ss. 48-49.

² Roman Ingarden, *Wstęp do fenomenologii Husserla*, tłum. Andrzej Póltawski, PWN, Warszawa 1974, s. 7.

³ Edmund Husserl, *Badania logiczne. T. I. Prologomena do czystej logiki*, tłum. Janusz Sidorek, Wyd. COMER, Toruń 1996.

⁴ Ibidem, ss. 13-26.

jednoznacznych, ostro odróżnionych znaczeń słów”⁶. Wszystkie te wypowiedzi dotyczą wprawdzie sfery logiki, ale zdaniem Husserla, należy to również do zadań filozofii, gdyż ta zakłada sobie całkiem inne cele niż nauki szczegółowe, bez względu na to, czy będą to nauki empiryczne (jak fizyka) czy aprioryczne (jak logika czy matematyka). W filozofii chodzi o to, aby „jasno zrozumieć, czym w istocie są «rzeczy», «procesy», «prawa przyrody» itd”⁷.

Natomiast w tomie drugim *Badania logicznych* mamy już wyraźne powołanie się na fenomenologię, bo w samym ich tytule: *Badania dotyczące fenomenologii i teorii poznania*⁸. Husserl pisze, że fenomenologia „stanowi obszar neutralnych badań, w którym zakorzenione są rozmaite nauki”⁹. Jego deklaracje idą tu w dwóch kierunkach.

Po pierwsze, mówi o analizie idealnej, o idei, o uchwyceniu w abstrakcji czegoś ogólnego, a więc o badaniach, które można byłoby uznać za ontologiczne, i temu ma służyć analiza fenomenologiczna, która nie chce poprzestać na „samych tylko słowach”¹⁰, ale cofnąć się „do rzeczy samych”, aby użyć oczywistości, która ma źródło w naoczności, a wszystko to po to, żeby przekonać się, że to, co domniemają słowa jest dane naprawdę i rzeczywiście. Chodzi o to, aby rozjaśnić wszelkie ekwiwokacje i wszelkim pojęciom fundamentalnym nadać trwale znaczenia¹¹.

Po drugie jednak, Husserl przyjmuje, że to zbliżenie się do obiektywności nie wystarcza; że może nas ona i tak zmylić oraz doprowadzić do fałszywych interpretacji, i że trzeba czegoś więcej niż obiektywnego sposobu prowadzenia rozważań. Mianowicie nastawienia fenomenologicznego, które jest jego zdaniem różne od obiektywnego. Porzucamy więc obiektywność

⁶ Ibidem, ss. 241 – 244.

⁷ Ibidem, s. 254

⁸ Edmund Husserl, *Badania logiczne. T. II. Badania dotyczące fenomenologii i teorii poznania*, tłum. Janusz Sidorek, PWN, Warszawa 2000.

⁹ Ibidem, s. 5.

¹⁰ Ibidem, s. 9.

¹¹ Ibidem. Cały ten zabieg poznawczy nazywany jest później *redukcją ejdetyczną*. Vidi: Edmund Husserl, *Idee czystej fenomenologii i fenomenologicznej filozofii. Księga pierwsza*, tłum. Danuta Gierulanka, PWN, Warszawa 1975, s. 7.

i kierujemy się na przeżycie; porzucamy rzecz, a przedmiotem naszej refleksji stać się mają same akty, w których rzeczy są ujmowane. Tak więc przedmiot obiektywny staje się przedmiotem dla świadomości – fenomenem. Husserl każe nam porzucić nasze zainteresowania przedmiotowe, a cały swój wysiłek badawczy skierować ku owym aktom, „które dotychczas nie były przedmiotowe”¹². Te akty powinniśmy teraz przeanalizować, opisać czy „uczynić przedmiotami myślenia porównującego i różnicującego”¹³. Jest to niezbędne – zdaniem Husserla – gdyż nie da się oddzielić pytań o istotę przedmiotu od rozwiązania zagadki *adaeqatio rei ad intellectus*¹⁴.

Na podstawie powyższych wypowiedzi można zatem przyjąć, że zostaje oddzielona ontologia od fenomenologii, a tę ostatnią Husserl wydaje się utożsamiać z teorią poznania. Fenomenologia staje się metodą, która ma nas zaprowadzić do sfery, w której dopiero należy przeprowadzać badania nastawione na istotę danego przedmiotu. Problem polega jednak na tym, że od tej chwili badamy już istotę nie przedmiotu takiego, jaki jest on nam dany (bez względu na sposób jego prezentowania się i sposób jego istnienia), ale jego fenomenu, a więc takiego, jakim on jest nam dany w naszym przeżyciu, „toteż sens takiego domniemywania [przedmiotu – T.B.] musi dać się rozjaśnić i ustalić jedynie na gruncie samego tego przeżycia”¹⁵. Husserl sam jednak przyznaje, że „jest to (...) kierunek myślenia przeciwny najsilniejszym, stale narastającym od samego początku naszego psychicznego przyzwyczajeniom. Stąd też płynie nieusuwalna skłonność, by od fenomenologicznej postawy myślowej wciąż powracać do prostej postawy obiektywnej (...)”¹⁶.

Lektura drugiego tomu *Badania logicznych* nasuwa zatem spostrzeżenia, że jest to dzieło, w którym występują dwojakiego rodzaju sfery. Pierwsza to jakby sfera przedmiotowa czy rzeczowa, ogólnie mówiąc, obiektywna. Tzn. „coś” (przedmiot – najszerzej rozumiany) jest nam dane i my to analizujemy w nastawieniu ontologicznym. Badania przeprowadzane

¹² Edmund Husserl, *Badania logiczne... T. II*, s. 14.

¹³ Ibidem.

¹⁴ Ibidem, ss. 12-13.

¹⁵ Ibidem, s. 28.

¹⁶ Ibidem, s. 14.

są wtedy na gruncie apriorycznej analizy zawartości idei danego przedmiotu, a więc bez konieczności rozstrzygnięcia faktyczności, czy rzeczywistego istnienia przedmiotu. A z drugiej stron to „coś” jest w wyniku przeprowadzonych analiz tak ściśle związane ze sferą świadomości, że właściwie, aby spełnić ideę wiedzy, to należy porzucić całą tę przedmiotowość i zająć się najpierw jej uprawomocnieniem, żeby w ogóle w sposób niezachwiany o niej, tj. przedmiotowości, cokolwiek w sposób uprawniony orzekać. A zatem należałoby zająć się najpierw problemem poznania i uzasadnienia „obiektywności”, a dopiero później jej analizowaniem. Wyraźne zdeklarowanie się już po stronie problemów teoriopoznawczych następuje u Husserla w prowadzonych przez niego w semestrze letnim 1907 roku wykładach, zatytułowanych *Idea fenomenologii – pięć wykładów*¹⁷. Po raz pierwszy przedstawia tam Husserl pojęcie redukcji fenomenologicznej i idei konstytucji przedmiotów w świadomości.

Walter Biemel wskazuje, że zwrot ten zarysowuje się u Husserla nawet około roku 1905, gdyż z tego okresu znane są już jego pierwsze szkice zagadnień idei fenomenologii jako filozofii transcendentnej – transcendentnej fenomenologii jako fenomenologii konstytuującej świadomość¹⁸. Pełne rozwinięcie wskazanych tendencji mamy już w jego *Ideach czystej fenomenologii i fenomenologicznej filozofii*¹⁹, gdzie wprowadza pojęcie noezy i noematu oraz zarysowuje zagadnienie konstytucji przedmiotów w świadomości. Pojęcie redukcji fenomenologicznej Husserl charakteryzuje następująco: „Znaczy ona: „wszystko, co transcendentne (co nie jest mi dane immanentnie), należy opatrzyć wskaźnikiem zerowości, tzn. jego istnienia, jego obowiązywania nie można uznawać jako takiego, lecz co najwyżej jako fenomen obowiązywania. Wszystkimi naukami mogę dysponować tylko jako fenomenami, a więc nie jako systemami obowiązujących prawd, którymi mógłby posłużyć się jako przesłankami, czy choćby tylko jako początkowymi hipotezami (...)”²⁰.

¹⁷ Edmund Husserl, *Idea fenomenologii. Pięć wykładów*, tłum. Janusz Sidorek, PWN, Warszawa 1990.

¹⁸ Walter Biemel „Wprowadzenie wydawcy”, [w:] E. Husserl *Idea fenomenologii...*, op. cit., s. 5.

¹⁹ Edmund Husserl, *Idee czystej fenomenologii...*, op. cit..

²⁰ E. Husserl, *Idea fenomenologii...*, op. cit., s. 14.

Z punktu widzenia historii filozofii następuje zatem pewne „pęknięcie” w pierwotnej idei fenomenologii, czy – jako to określiła Hedwig Conrad-Martius – pojawia się „przeciwna intencja”, polegająca na napięciu pomiędzy subiektywnością a obiektywnością. Pierwotna idea fenomenologii pozostaje ontologią, w której stosuje się metodę redukcji ejdetycznej i jest charakterystyczna dla tzw. nurtu rdzennej (monachijsko-getyngeskiej) fenomenologii, natomiast u samego Husserla sens owej metody się zmienia, a realizując swój ideał filozofii nieustannie modyfikuje „program” zarysowany w pierwszym tomie *Badania logiczne*. Kolejne jego książki za każdym razem zawierają wykładnię istoty fenomenologii²¹. Deklaracje Husserla zmierzają w kierunku „zwrotu ku świadomości” i przyznaniu jej badaniu pierwszeństwa przed zagadnieniami ontologicznymi. Sprowadzają się one do postulatu, aby badanie na gruncie filozoficznym dotyczyło tylko czystych przeżyć świadomych (a dokładnie poznawczych), a wtedy przedmioty inne niż same te przeżycia poznawcze musiałyby pozostać poza sferą zainteresowania, natomiast wiedza ich dotycząca miałaby być analizowana na gruncie nauk szczegółowych (takie badanie dotyczyłoby faktycznych właściwości przedmiotów wziętych w pełni ich przypadkowego bytu i uposażenia), bądź też takie przedmioty miałyby znajdować się w kręgu zainteresowań ontologów (przy czym zarówno sferę przeżyć poznawczych, jak i przedmioty od niej różne należy badać w nastawieniu na ich ogólną istotę). Husserl na tym jednak nie poprzestaje i deklaruje, że należy ograniczyć wszelkie badania do chwili rozstrzygnięć badawczych sfery świadomości, zawieszając sądy odnoszące się do całości pozostałego bytu. Zabieg metodologiczny temu służący to wyżej wspomniana redukcja fenomenologiczna, nazywaną też redukcją transcendentalną.

Cała ta sytuacja, patrząc z punktu widzenia rzetelnego rozumienia fenomenologii nie jest zbyt komfortowa. Jest to rzeczywiście sytuacja szczególna, a nawet dziwna i nietypowa. Przedstawia się ona następująco: „Od jednego

²¹ Zdzisław Krasnodębski, „Od transcendentalizmu ku hermeneuetyce. Interpretacja nauk humanistycznych w fenomenologii E. Husserla”, [w:] idem, (red.), *Regionalne ontologie i świat przeżywany*, Wydawnictwo Uniwersytetu Warszawskiego, Warszawa 1987, s. 76.

wielkiego filozofa nie tylko wyszły różne, ale nawet wręcz przeciwstawne ruchy filozoficzne, których przedstawiciele powołują się na tego samego mistrza jako swego nauczyciela (...) Mamy trzy strumienie posiadające jedno źródło, z których jednak każdy przedstawia w swoim rodzaju wspaniałą i w sobie zamkniętą całościową koncepcję filozoficzną²². Chodzi tu o fenomenologię monachijsko-getyngieńską (m.in. Adolf Reinach, Hedwig Conrad-Martius, Roman Ingarden, Dietrich von Hildebrand), fenomenologię transcendentalną (m.in. Eugen Fink, Ludwig Landgrebe) i fenomenologię egzystencjalną (m.in. Martin Heidegger). Punkt wyjścia dla fenomenologii jest wspólny: jest nim program zarysowany w *Badaniach logicznych*, lecz obecne rozumienie fenomenologii zdominowane jest przez fenomenologię transcendentalną. Jeśli pada słowo „fenomenologia”, to zwykle kojarzymy je z Husserlem, zapominając o ogromnym wkładzie monachijskiej grupy filozofów z tzw. kręgu monachijsko-getyngińskiego oraz filozofii Martina Heideggera, który swoje analizy fenomenologiczne poświęcił pytaniu o istotę bycia, posługując się przede wszystkim metodą fenomenologiczno-ontologiczno-hermeneutyczną.

Przewycięzenie trudności z wieloznacznością ujęcia fenomenologii może być dokonane bądź na drodze jego uświadomienia, bądź oddzielenia terminów „fenomenologia transcendentalna” i „fenomenologia ontologiczna” i możliwie ścisłym posługiwaniem się nimi czy to przy własnych analizach, czy studiując analizy dokonane przez innych fenomenologów.

Na gruncie metodologicznym ciekawe rozwiązanie przyjął Władysław Stróżewski, proponując, aby zabieg redukcji fenomenologicznej (zdaniem Husserla metodycznie niezbędnej) przesunąć do dalszej fazy postępowania fenomenologicznego, po dokonaniu wpierw ejdetycznego wglądu w istotę świata naturalnego nastawienia. Dlaczego? Gdyż jego zdaniem teza naturalnego nastawienia zawiera w sobie pewną prekoncepcję natury ontologicznej, a tym samym „w nasze naturalne doświadczenie świata wtopiona jest więc teza

²² Hedwig Conrad-Martius, „Fenomenologia transcendentalna i ontologiczna”, tłum. Jerzy Machnac, [w:] Jerzy Machnac, *Fenomenologia*, Inspektorat Towarzystwa Salezjańskiego, Kraków 1990, s. 63.

należąca w gruncie do ontologii (...) Czy wytropienie tej tezy należy jednak do fenomenologii, czy też jest zabiegiem przedfenomenologicznym? Gdyby odpowiedź na to pytanie akceptowała drugą część zawartego w nim przypuszczenia, musielibyśmy się zgodzić, że fenomenologia działa niejako na swym własnym przedpolu”²³.

Zamieszczony poniżej tekst stanowi egzemplifikację naszkicowanej powyżej problematyki rozumienia fenomenologii i metody fenomenologicznej. Tekst *Der Encyclopaedia Britannica Artikel (Phänomenologie)*²⁴ – jest „pierwszym szkicem” (*erster Entwurf*) artykułu Edmunda Husserla *Phenomenology* do czternastego wydania *Encyclopedia Britannica*. Jak podaje Thomas Sheehan: „Pomiędzy wrześniem a początkiem grudnia 1927, Husserl pisał wprowadzenie do fenomenologii dla czternastej edycji *Encyklopedii Brytyjskiej*. Tekst ten przeszedł przez cztery wersje (szkice A, B, C i D) i został ostatecznie opublikowany w 1929, w mocno zredagowanej i skondensowanej formie. Na prośbę Husserla współpracował z nim (10-22 Października 1927) Heidegger pisząc wspólnie drugi szkic (...)”²⁵. Husserl chciał skorzystać z doświadczenia filozoficznego Heideggera i jego znanstwa fenomenologii w syntetycznym opracowaniu tego hasła. Jednak „wspólne redagowanie tekstu doprowadziło między nimi do napięć i kontrowersji. Centralny punkt sporu był natury egologicznej. Heidegger nie godził się na rozdzielenie między ja transcendentale a ja faktyczne, czyli egzystującym bytem ludzkim *Dasein*). Dla Heideggera egzystowanie bytu ludzkiego jest nieredukowalne. Według Husserla z kolei

²³ Władysław Stróżewski, „O metodzie fenomenologii”, [w:] Jerzy Perzanowski *Jak filozofować? Studia z metodologii filozofii*, PWN, Warszawa 1989, s. 82.

²⁴ Edmund Husserl, „Der Encyclopaedia Britannica Artikel” *Erster Entwurf*, [w:] *Husserliana, Edmund Husserl, Gesammelte Werke*, Band IX, *Phänomenologische Psychologie*, Den Haag, Martinus Nijhoff 1962, ss. 237-255.

²⁵ Thomas Sheehan, „Translator’s Introduction to Edmund Husserl and Martin Heidegger ‘Phenomenology. Draft B’ (The Encyclopaedia Britannica Article of October 1927)”, 2007, Dostępne na stronie: <https://drive.google.com/file/d/0B7NHcKm1kkQGeEN-SSHM1QVR2QU0/view>.

transcendentalne ego różni się radykalnie od naturalnego ego, które polega na redukcji transcendentalnej.”²⁶ Stąd dopiero w ciągu wielu miesięcy pracy „pierwotny” tekst hasła *Phenomenology* otrzymał swoją ostateczną wersję. Prezentacja „pierwszego szkicu” ma – w mojej ocenie – istotną wartość poznawczą, gdyż oddaje spontaniczne intuicje Husserla co do rozumienia fenomenologii i metody fenomenologicznej w duchu filozofii transcendentalnej, którą to metodę stworzył, rozwijał, opracowywał i ciągle modyfikował.

Bibliografia

- Bekrycht Tomasz, *Aprioryczność prawa. Ontologia prawa w fenomenologii Adolfa Reinacha*, Wolters Kluwer, Warszawa 2009.
- Conrad-Martius Hedwig, „Fenomenologia transcendentalna i ontologiczna”, tłum. Jerzy Machnac [w:] Jerzy Machnac *Fenomenologia*, Inspektorat Towarzystwa Salezjańskiego, Kraków 1990, ss. 63-72.
- Heidegger Martin, *Platnon: Sophistes*, Gesamtausgabe, Ausgabe letzter Hand, Band 19, Herausgegeben von Ingeborg Schüßler, Frankfurt am Main 1992.
- Husserl Edmund, *Badania logiczne. T. I. Prologomena do czystej logiki*, tłum. Janusz Sidorek, Wyd. COMER, Toruń 1996.
- Husserl Edmund, *Badania logiczne. T. II. Badania dotyczące fenomenologii i teorii poznania*, tłum. Janusz Sidorek, PWN, Warszawa 2000.
- Husserl Edmund, *Idea fenomenologii. Pięć wykładów*, tłum. Janusz Sidorek, PWN, Warszawa 1990.
- Husserl Edmund, *Idee czystej fenomenologii i fenomenologicznej filozofii. Księga pierwsza*, tłum. Danuta Gierulanka, PWN, Warszawa 1975.
- Ingarden Roman, *Wstęp do fenomenologii Husserla*, tłum. Andrzej Póltawski, PWN, Warszawa 1974.
- Michalski Karol, „Fenomenologia na drodze myślowej Martina Heideggera”, *Studia z historii filozofii* 1(5), 2014, ss. 45-58.
- Krasnodębski Zdzisław, „Od transcendentalizmu ku hermeneuetyce. Interpretacja nauk humanistycznych w fenomenologii E. Husserla”, [w:] tenże (red.) *Regionalne ontologie i świat przeżywany*, Wydawnictwo Uniwersytetu Warszawskiego, Warszawa 1987, ss. 75-106.
- Thomas Sheehan, *Wprowadzenie do „Phenomenology”. Draft B (The Encyclopaedia Britannica Article). October, 1927 by*

²⁶ Karol Michalski „Fenomenologia...”, op. cit., s. 53.

Edmund Husserl and Martin Heidegger, s. 1, <https://religious-studies.stanford.edu/wp-content/uploads/PHENOMENOLOGY-ENCYCLOPAEDIA-BRITANNICA.pdf>

Stróżewski Władysław, „O metodzie fenomenologii” [w:] Jerzy Perzanowski *Jak filozofować? Studia z metodologii filozofii*, Warszawa, PWN, Warszawa 1989, ss. 78-95.